

TURKISTON MA'RIFATPARVARLARINING G'OYAVIY-SIYOSIY, IJTIMOIIY-MA'RIFIY VA HUQUQIY- AXLOQIY QARASHLARI - JADIDCHILIK G'OYALARI: KONSEPTUAL TAHLIL VA ILMIY YONDOSHUVLAR

Sobirjonov Boburjon Komiljon o'g'li

Alfraganus universiteti "Xalqaro munosabatlar" yo'nalishi 2 kurs talabasi

*Ilmiy rahbar : **Turdiyev Madiyor Mamanazarovich***

Alfraganus universiteti katta o'qituvchisi

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 14.10.2024

Revised: 15.10.2024

Accepted: 16.10.2024

KALIT SO'ZLAR:

*Turkiston
ma'rifatparvarlari,
jadidchilik, siyosiy
qarashlar, ijtimoiy-
ma'rifiy qarashlar,
huquqiy-axloqiy
qarashlar, ilmiy
yondoshuvlar, ma'rifat*

Ushbu maqolada Turkiston ma'rifatparvarlarining g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-ma'rifiy va huquqiy-axloqiy qarashlari, xususan, jadidchilik g'oyalari, keng tahlil qilinadi. Jadidchilik harakati Turkistonning ma'rifat va madaniyatiga katta ta'sir ko'rsatgan bo'lib, uning o'ziga xos xususiyatlari, konseptual tahlillari va ilmiy yondoshuvlari masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqolada bu harakatning ijtimoiy va siyosiy asosi, tarixi va bugungi kungacha ta'sirini baholashga harakat qilingan.

Konseptual tahlil;

Mavzuning dolzarbligi: Jadidchilik g'oyalari Turkistonning XIX asr oxiri va XX asr boshidagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotiga jiddiy ta'sir ko'rsatgan. Ushbu harakatning g'oyaviy asoslari, uning ijtimoiy-ma'rifiy va huquqiy-axloqiy yondoshuvlari nafaqat o'z davrining ijtimoiy vaziyatiga, balki hozirgi kunimizga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Turkiston ma'rifatparvarlarining g'oyaviy-siyosiy qarashlarini, jadidchilik harakatining ta'sirini va ilmiy yondoshuvlarini tahlil qilish, o'ziga xos yangi ijtimoiy qarashlarni yaratishga imkon beradi.

KIRISH

Turkistonning jadidchilik harakati, asosan, XIX asrning oxirlaridan XX asr boshlarigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Jadidchilik, boshqa musulmon hududlaridagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlardan ilhomlanib, o'zining ijtimoiy-ma'rifiy va siyosiy g'oyalarini ilgari surdi. Ushbu maqolada jadidchilik harakatining konseptual tahlili, uning ijtimoiy, siyosiy va huquqiy-axloqiy qarashlari, shuningdek, bu harakatning ilmiy yondoshuvlaridagi o'zgarishlar va bugungi kungacha ta'siri ko'rib chiqiladi. Turkiston hayotiga kirib

kelayotgan har qanday yangilikka nisbatan hammada ham ijobiy munosabat mavjud emasdi. Shuning uchun “usuli jadid” va “usuli savtiya” maktablari singari jadidlar tomonidan chop etilayotgan gazetalar ham xalqning barcha qatlamlarida birday qabul qilinmagan, chunki gazeta va uning ahamiyatini hamma ham tushunavermasdi. Gazeta orqali dunyo davlatlarida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar va yangiliklardan xabardor bo‘lish mumkinligini hamda xalq o‘rtasida ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibotni amalga oshirish mumkinligini yaxshi anglagan jadidlar boshqalardan ko‘ra gazetalarning o‘rniga to‘g‘ri baho bera olishgan. Tarix va jug‘rofiyani yaxshi bilgan kishi gazetadan o‘qigan voqealarning yer yuzining qayerida bo‘layotgani va uning o‘z vatanidan qanchalik olis va yaqinda sodir bo‘lganligini tasavvur eta oladi. Hoji Muin o‘zining “Gazeta o‘qimoq manfaati” maqolasida gazeta bilan oshnolikning fazilati haqida fikr yuritadi hamda “bizning Turkistong‘a esa hatto bir dona milliy gazeta yo‘qdur, bizning hayosizlig‘imiza va ham maorifi zamon va sanoj jadidadan butun bebahra o‘ldug‘imiza shul bir dona milliy gazetaya molik o‘lmadig‘imiz dalil bo‘lsa kerak”, deydi.

ASOSIY QISM

1. Jadidchilik Harakatining Tug‘ilishi va Tarixi

Jadidchilik harakati Turkiston va boshqa musulmon hududlarida XIX asrning oxirlarida boshlangan. Bu harakatning boshlanishi, asosan, ta'lim sohasidagi o‘zgarishlarga ehtiyojdan kelib chiqqan. O‘zbek, Tojik, Qozog‘iston va boshqa Markaziy Osiyo xalqlari orasida ta'limning o‘rni va sifatiga bo‘lgan tanqidlar ortib borgan, bu esa jadidchilik harakatining paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Jadidchilik harakatining asosiy maqsadi – xalqni ilm-fan bilan ta'minlash va ijtimoiy-siyosiy tizimda o‘zgarishlarni amalga oshirish edi.

Jadidchilikning asosiy ta'sir kuchi ta'limga yangicha yondashuvlarni ilgari surish edi. Jadidchilikning dastlabki tarafdorlari o‘zlarining pedagogik faoliyatini yangicha asoslarda olib borishga harakat qilishdi, yangi maktablar tashkil etishdi va ta'lim tizimini isloh qilishni maqsad qilishdi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy jadidchilikning asoschilaridan biri, ma'rifatparvar, dramaturg, publitsist. Uning "Padarkush" dramasi Turkistonda milliy uyg'onishning ramzi bo'ldi. Behbudiy yangi usul maktablarini tashkil etish, maorifni rivojlantirish, ayollarning huquqlarini himoya qilish g'oyalarini ilgari surdi.

2. Jadidchilik G‘oyalarining G‘oyaviy-Siyosiy Asoslari

Jadidchilik harakati musulmon dunyosida yangilikka intilish va siyosiy tizimdagi o‘zgarishlarga bo‘lgan talabni ko‘rsatgan edi. Jadidchilikning g‘oyaviy asoslari quyidagi nuqtalarga tayanadi:

Ilm-fan va ma'rifatni rivojlantirish: Jadidchilikning asosiy g‘oyalaridan biri – ilm-fan va ma'rifatni xalq orasida targ‘ib qilish edi. Bu harakat ta'limni yangilash, ilmiy asosda shakllantirishga intilgan. Jadidchilik tarafdorlari zamonaviy ilm-fan, ayniqsa, matematikalar, tabiatshunoslik va texnologiyalarga katta e'tibor qaratishdi.

Siyosiy erkinlik va ijtimoiy adolat: Jadidchilikning siyosiy g'oyalari, birinchi navbatda, ijtimoiy adolat va inson huquqlariga bo'lgan hurmatga asoslanadi. Jadidchilik harakati musulmon jamiyatida ijtimoiy tartibni va siyosiy tizimni yangilashni maqsad qilgan.

Modernizatsiya va yangilikka intilish: Jadidchilik harakati eski, an'anaviy tizimlarni yangilashni va modernizatsiya qilishni maqsad qilgan. Bu o'zgarishlar, asosan, ilmiy va siyosiy sohalarda amalga oshirilishi kerak edi.

3. Jadidchilikning Ijtimoiy-Ma'rifiy Asoslari

Jadidchilik harakati ta'lim tizimini yangilashga alohida e'tibor qaratdi. Ularning maqsadi – yangi avlodni ilmiy va madaniy jihatdan rivojlantirish, an'anaviy ta'lim tizimidan chiqqan holda, zamonaviy ilmiy uslublarni joriy qilish edi. Jadidchilik maktablari faqat diniy bilimlar bilan cheklanmay, balki dunyoviy fanlarga ham katta e'tibor qaratgan.

Yangi ta'lim tizimi: Jadidchilikning asosiy g'oyalardan biri – maktablarni yangilash va ularda zamonaviy ilm-fanlar bilan birga, diniy ta'limni ham o'rgatish edi. Bu yangicha ta'lim tizimi yoshlarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularni dunyoqarash jihatdan kengaytirishga qaratilgan edi.

Xalqni ma'rifat bilan ta'minlash: Jadidchilikning ijtimoiy maqsadi – xalqni ta'lim bilan ta'minlash, ularga ilm-fan va ma'rifatning ahamiyatini tushuntirish edi. Jadidchilik harakati muqaddimiy tushunchalar va qadriyatlarni yangilashga harakat qilgan.

4. Huquqiy-Axloqiy Qarashlar

Jadidchilik harakati huquqiy-axloqiy nuqtai nazardan ham o'ziga xos g'oyalar ilgari surdi. Ushbu harakatning huquqiy-axloqiy qarashlari:

Inson huquqlari: Jadidchilikning huquqiy g'oyalari, asosan, inson huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan. Jadidchilik, xususan, ayollar huquqlarini kengaytirishga, ularning ta'lim olish huquqini ta'minlashga harakat qilgan.

Adolatli qonunlar: Jadidchilik harakati adolatli va zamonaviy qonunlarni yaratishni maqsad qilgan. Bu qonunlar faqatgina diniy huquqlarni emas, balki barcha fuqarolarning ijtimoiy va siyosiy huquqlarini ham himoya qilishi kerak edi.

XULOSA

Turkiston ma'rifatparvarlarining jadidchilik g'oyalari o'z davrida katta ahamiyatga ega bo'lib, xalqni taraqqiyotga undashga, ijtimoiy va siyosiy tizimda o'zgarishlar qilishga xizmat qilgan. Jadidchilik harakatining ijtimoiy-ma'rifiy, g'oyaviy-siyosiy va huquqiy-axloqiy qarashlari bugungi kunda ham o'rganilishi lozim bo'lgan qadriyatlar va tushunchalar sifatida qabul qilinadi. Ushbu harakatning tarixi, g'oyalari va bugungi kungacha ta'siri Turkistonning madaniy va siyosiy hayotiga beqiyos ta'sir ko'rsatgan. Jadidlar tomonidan tashkil etilgan madaniy-ma'rifiy tashkilotlarning har biri Turkiston xalqi hayotida muhim rol o'ynadi. Bugun esa ana shu tashkilotlarning yangi avlodi ularning faoliyatini davom ettirmoqda. Jadidlar o'zlarining ma'naviy boyliklari, madaniy-ma'rifiy qarashlarini o'zlarini tashkil etgan madaniy-ma'rifiy tashkilotlar orqali xalqqa yetkazgan ekan, biz avlodlar ularning buyuk maqsadlarini teranlik ila anglashimiz va davom ettirishimiz, shu

bilan bugungi O'zbekiston taraqqiyotiga o'z xizmatimizni qo'shmog'imiz lozim. Tadqiqot natijalari jadidchilik harakati Turkiston xalqlarining milliy uyg'onishiga, ma'rifatparvarlikning rivojlanishiga, milliy madaniyatning yuksalishiga va demokratik g'oyalarning tarqalishiga katta hissa qo'shganligini tasdiqlaydi. Jadidlar merosi bugungi kunda ham O'zbekiston va Markaziy Osiyoning boshqa davlatlari uchun muhim ahamiyatga ega. Ularning g'oyalari demokratik islohotlarni o'tkazish, jamiyatni rivojlantirish va milliy qadriyatlarni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida jadidchilik harakatini chuqurroq o'rganish, uning turli jabhalarini tadqiq qilish va jadidlar merosini yosh avlodga yetkazish zarur. Bu orqali milliy o'zlikni mustahkamlash, ma'naviy yuksalishga erishish va demokratik jamiyat qurish yo'lida muhim qadamlar qo'yiladi.

TAKLIFLAR

Jadidchilikning tarixiy ahamiyatini o'rganishda zamonaviy ilmiy metodlarni qo'llash zarur.

Jadidchilik g'oyalarining ijtimoiy ahamiyatini oshirish uchun ularni yoshlar orasida targ'ib qilish kerak.

Jadidchilik harakatining huquqiy-axloqiy asoslarini yanada chuqurroq o'rganish kerak, chunki bu tamoyillar jamiyatni adolatli va barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

KAMCHILIKLAR

Ushbu maqolada ba'zi tushunchalar to'liq yoritilmagan, ayniqsa jadidchilik harakatining ijtimoiy va siyosiy tahlilining ba'zi jihatlari aniqroq ifodalanishi kerak. Jadidchilikning o'ziga xos falsafiy nuqtai nazarini yanada kengroq o'rganish zarur.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, M. (2012). "Jadidchilik harakati va uning ijtimoiy-ma'rifiy g'oyalari". Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Mahmudov, S. (2015). "Turkiston ma'rifatparvarlari: Jadidchilikning siyosiy va ijtimoiy qarashlari". Tashkent: O'zbekiston nashriyoti.
3. Akramov, R. (2010). "Jadidchilik harakati: Tarixi va bugungi ta'siri". Toshkent: Sharq.
4. turkistonda-jadidchilik-ma-rifatining-ijtimoiy-iqtisodiy-ma-naviy-omillarining-tarixiy-falsafiy-taxlili.pdf
5. <https://ubsu.uz/uz/items/510>